

Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekânlar*

*Large-Scale Change in the Capital Ankara after the Declaration of the Republic: The Construction of Modern Life and Modern Spaces***

Adile Nuray BAYRAKTAR

Doç. Dr., Öğretim Üyesi, Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Programı, Ankara, bayraktar@baskent.edu.tr

Öz

Günümüzde yaşamsal ve mekânsal olarak yaşanan büyük değişim nedeniyle birçok olumsuz eleştiriye ve tartışmaya konu olan Ankara, Cumhuriyet sonrasında da kenti ve kentliyi “modern mekânlara ve modern bir yaşama” ulaştırmak istemi ile gerçekleştirilen büyük bir değişime tanıklık etmiştir. Böylesi bir modernleşme istemi ile kurgulanan yeni aktiviteler Ankara'da yaşamı hızla değiştirmiş, bu aktivitelere karşılık gelen yeni mekânların inşa edilmesi ile birlikte kentin çehresi de hızla değişmiştir.

Bu yazıda Ankara'da yaşanan bu değişim kentin halen hafızalarda varlığını koruyan mekânları üzerinden, kurgulanan yeni yaşamsal aktiviteler ile birlikte ele alınmaya çalışılmış, bu süreçte ortaya çıkan kurumsal yapıya da yer yer değinilerek yaşama ve mekâna dair “dönemsel” bir okuma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Modern yaşam, Modern mekân, Cumhuriyet dönemi, Değişim, Ankara

Abstract

Ankara, which is nowadays subject to criticism and debate due to large-scale changes in daily and spatial life, also witnessed considerable changes in the aftermath of the establishment of the Turkish Republic. Obviously, the reasons for these latter changes were based on the demand that the city and its dwellers have “modern spaces” in which to experience “a modern life”. New activities made available by such modernization attempts not only altered daily life routines in Ankara but also rapidly changed the face of the city through the construction of new spaces to accommodate these activities.

This article delves into the changes that occurred in Ankara at this time, with particular focus on the spaces which have retained their significance in the public perception, as well as on these newly emerging activities in daily life. It also proposes a reading of the life and spaces of the Republican period touching upon the institutional structures which were established during its construction.

Keywords: Modern life, Modern space, Republic period, Change, Ankara

* Kontrast Dergisi'nde sayı 37'de yayınlanan “Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Modern Yaşam ve Mekânsal Kurgu” başlıklı yazı gözden geçirilmiş ve genişletilmiştir.

** This article is an expanded version of a piece entitled “Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Modern Yaşam ve Mekânsal Kurgu” published in Kontrast Journal (2013, Issue 37).

Giriş

Başkent Ankara, Cumhuriyetin modernleşme projesinin en önemli uygulama alanıdır. Cumhuriyetin Ankara'da uygulamaya koyduğu modernleşme projesinin bir yanı doğrudan yeni yaşamsal öğretiler üzerinedir. Diğer yanı ise, toplumda yaygınlaştırılmaya çalışılan bu yeni yaşamsal öğretiler için kurgulanan yeni mekânlar ile ilintilidir. Kurgulanan modern ve yeni yaşamın hayata geçirileceği yer olarak seçilen Ankara'da, Cumhuriyet sonrası özellikle ilk yıllar toplumsal yapıyı dönüştürecek, kadın erkek birlikteliğini örgütleyecek, kadının toplumsal yaşama katılımını sağlayacak çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiş; bu etkinlikler ve bunların mekânsal karşılıkları kentte baş döndürücü bir değişim yaratmıştır. Ankara'da başkentlik kararının ardından başlayan bu değişimi en hızla benimseyen grup kente dışarıdan gelen çoğu İstanbul kökenli büyük memur kitlesidir. Öyle ki Ankara'da 1927 yılında çalışan nüfusun neredeyse yarısını asker ve sivil bürokratlar oluşturmaktadır. Yeni bir yaşam biçiminin öncüsü olan ve Yeni Ankaralı olarak adlandırılan bu grup ile kentte yaşayan ve Eski Ankaralı olarak adlandırılan grup Ankara'da kimi zaman birbirleri ile çatışan ikili bir nüfus yapısının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Nalbantoğlu, 1984). Eski Ankaralıların davranışını belirleyen ilke gelenektir. Yeni Ankaralılar ise değişimi anlamaya ve uygulamaya daha açıktır (Tanrıku, 1985). Bu grupların bir arada olmasını sağlayan temel unsur ise yaşanan Cumhuriyet coşkusudur.

Ankara'da Modern Yaşam

Ankara'da modern ve yeni yaşama ilişkin uygulamalar özellikle 1950'li yıllara dek büyük önem taşımaktadır. Cumhuriyetin kurumsal ve mekânsal olarak inşa edildiği bu süreçte modernleşmeyi esas alan resmi ideoloji, bu etkinliklerin etkin birer araç olarak ele alınması konusunda kaçınılmaz biçimde ısrarcıdır (Gültekin ve Onsekiz, 2005). Bu açıdan bakıldığında Ankara'da başkent olduktan sonra merkez Ulus'ta, ardından kentin gelişimine bağlı olarak merkez özellikleri kazanmaya başlayan Kızılay'da ve özelleşmiş yerler olarak Cebeci ve Maltepe'de modern ve yeni bir yaşamdan söz etmek mümkündür.

Ulus Ankara'nın ilk merkezidir. O zamanki adıyla Taşhan Meydanı-şimdiki adıyla Ulus Meydanı - ise kentin ilk kamusal mekânı olarak Eski Ankaralılar

ile Yeni Ankaralıların buluşma ve toplanma yeridir (Tanrıku,1985). Her iki grup da 1940'lara dek Ulus'u merkez olarak kullanmış, gündelik uğraşlarını burada sürdürmüş, çeşitli tören ve kutlamalarla Cumhuriyet coşkusunu burada birlikte yaşamışlardır. Ulus Cumhuriyet sonrası politik ve bürokratik merkez özelliklerinin yanı sıra açılan sinema, pastane, bar, vb. mekânlar ve kentsel açık alanlar ile aynı zamanda sosyal bir merkez haline gelmiştir. Ulus'ta ilk yıllardan başlayarak meydanlar, parklar, resmi yapıların bahçeleri, vb. modern ve yeni yaşamı yaygınlaştıracak çeşitli aktiviteler için kullanılmaya başlanmıştır. Bu açık alanlardan en çok bilineni Ankara Palas, Merkez Bankası, Bankalar Caddesi üçgeninde kalan Millet Bahçesi'dir¹ (Şekil 1). Akasya ağaçları, ortasındaki havuzu ve ahşap sinema binası ile Ankaralıların çeşitli kutlamalar- Sakarya Meydan Savaşı zaferi, ilk İşçi Bayramı-ve bando dinletileri için yoğun olarak kullandıkları, Ankara'nın ilk çiçekçisine de ev sahipliği yapan bahçe içerisinde Atatürk'ün de sıklıkla gittiği bir lokanta ve çay bahçesi bulunmaktadır (Memlük, 2009). 1925 yılında Fresco Bar adıyla açılmış olan lokanta o yıllarda bir buluşma mekânı olarak Ankara'nın sosyal yaşamına damga vurmuştur. Törenlerin izlenme yeri, milletvekillerinin ve bürokratların dinlenme mekânı olan Millet Bahçesi'nde (Osman, 1998) sinemaseverler için her gece yapılan film gösterimleri 1924 yılında kurumsal bir işleyişle, yenilenmiş -kare biçiminde sahnesi olan, localı-sinema binasında gerçekleştirilmeye başlanmış, bina tiyatro temsillerine, dahası Büyük Orkestra'nın Ankara'daki ilk konserine de ev sahipliği yapmıştır (Yavuztürk, 2009).

Şekil 1. Millet Bahçesi, 1932.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0819.

1 Millet Bahçeleri Meşrutiyet sonrası Fransız Halk Bahçeleri'nden esinlenerek toplumun sosyalleştirilmesi amacıyla içinde Osmanlı kulübü, kütüphane ve tiyatro yapıları olacak şekilde kurgulanmış, Ankara'da da 19.Yüzyılın son çeyreğinde bir "Millet Bahçesi" açılmıştır (Memlük, 2009).

Şekil 2. Ulus Meydanı ve Şehir Bahçesi, 1930.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1210.

Şekil 3. Şehir Bahçesi'nde dinlenme.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1826.

Bahçede bu etkinliklerin yanı sıra modern ve yeni yaşamın yaygınlaşması ve sergilenmesi amacıyla özel günlerde hafif müzik eşliğinde gençler dans etmekte, yaşlılar Türk Müziği konserleri dinlemektedir (Dilek ve Açıkgöz, 1997). Ancak bir Osmanlı mirası olan Millet Bahçesi 1926 yılında kapatılmış, bahçenin bir kısmına 1933 yılında sıra dükkânlardan oluşan Şehir Çarşısı (Belediye Dükkânlar Sitesi) yapılmış, bahçenin, çarşının arkasında kalan bir bölümü Şehir Bahçesi (Şekil 2 ve Şekil 3) adıyla kullanıma devam etmiştir (Memlük, 2009). Şehir Bahçesi'nde de canlı müzik dinlenebilmekte, yazlık bir sinemada film izlenebilmektedir (Yavuztürk, 2009). Ankara'da yaşamı renklendiren kentsel açık alanların bir diğer örneği ise T.B.M.M.'nin o zamanki ikinci binasının halka açık bahçesidir (Şekil 4 ve Şekil 5). Kaskatlı havuzların, heykellerin yer aldığı bu bahçede bulunan sahnede

konserler verilmekte, her hafta tekrarlanan bu konserlere Ankaralılar büyük ilgi göstermektedirler (Saygun, 1991).

Ankara'da Cumhuriyet sonrası meydanlar, sokaklar, sanat ve kültür mekânları modern bir kent kurgusuna uygun olarak biçimlenmiş, kentte halkın birbiri ile temas edeceği açık alanlara özel bir önem verilmiştir. Bu yaklaşımla ve modern bir kentte olması gereken su ve yeşil birlikteliğini hayata geçirmek üzere inşa edilmiş ilk alan Gençlik Parkı'dır. Kentin Ulus'tan Kızılay'a gelişme yönünde 28 hektar bir alanda yer alan Gençlik Parkı (Demir, 2006), İncesu Deresi'nin ıslah edilmesi ile oluşturulan havuzu ile Ankaralıları her alanda eşsiz deneyimler sunan bir mekân haline gelmiştir (Şekil 6). Parkın havuzu içinde yer alan iki adadan birisi eğlence amaçlı kullanılan Göl Gazinosu'dur (Memlük, 2009). Kullanıma açıldığı tarihten başlayarak batı tarzı müzikli programların yapıldığı bir mekân olan

Şekil 4. Meclis Bahçesi, 1928.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1005.

Şekil 5. Meclis Bahçesi'nde Gezinti, 1928.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1843.

Şekil 6. Gençlik Parkı ve Havuzu, 1966.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1694.

gazino, 1950'li yıllarda dönemin politik tercihlerine bağlı olarak batı tarzı müziğin yanı sıra alaturka müziğin de dinlenebildiği bir yer haline gelmiştir² (Demir, 2006). İnşasına 1936 yılında başlanmış olan Gençlik Parkı 19 Mayıs 1943 tarihinde hizmete açılmış, 1944 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları için havuzunda yüzme, kürek ve yelken yarışları düzenlenmiştir. 1951 yılında parkın içine bir Lunapark kurulmuş, 1957 yılında parkı dolaşan iki minyatür tren- Mehmetçik ve Efe- hizmete girmiştir. Gençlik Parkı açıldığı tarihten başlayarak uzunca bir süre Ankaralılar tarafından çok yoğun kullanılan simge mekânlardan birisi olmuştur (Memlük, 2009).

Bu dönemde politik bir merkez olan Ulus'un sosyal bir merkez haline gelmesinde Taşhan'ın yanında açılan ve II.Dünya Savaşı yıllarının en lüks sineması olan Yeni Sinema büyük önem taşımaktadır. İki katlı binadaki sinemanın mavi renkte geniş koltukları, locaları ve Atatürk için ayrılmış özel bir locası vardır³ (Ergir, 2004). 1930'larda Ankara'da bulunan üç sinemadan birisi olan Yeni Sinema'da o dönemin en ünlü sanatçıları Marlene Dietrich, Robert Taylor, Walter Pidgeoun'un filmleri oynatılmaktadır (Tanrikulu, 1985). Yaşlı bir madamın yer göstermekle sorumlu olduğu, haftada bir film değişen sinemada ilk geceler Ankara'nın tüm tanınmış simalarını görmek mümkündür (Günver, 1990). Yeni sinema, tiyatro temsillerine de sahne olmuş, İlkbahar sonlarında İstanbul Şehir Tiyatrosu, Darülbeydi büyük sanatçıları ile

Şekil 7. Taşhan, 1926.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0768.

Ankara'ya turneye geldiğinde gösterilerini Yeni Sinema'da gerçekleştirmeye başlamıştır (Canlı, 1991).

1900'lerin başında sadece bir iki küçük konaklama yerinin olduğu Ankara'da, başkent oluşunun ardından bu tür mekânların çoğaldığı görülmektedir. 1928'lerde sayıları on kadar olan oteller sadece konaklama amacıyla değil, Ankara bürokratlarının ve ailelerinin bir araya geldiği, yemek yiyip sohbet ettiği, yabancıların uğradığı, resmi toplantıların yapıldığı, politik kararların alındığı çok amaçlı mekânlar olarak kullanılmaya başlanmıştır (Tanrikulu, 1985).

Bu mekânlardan en önemlisi Taşhan'dır (Şekil 7). 1930 sonrası Taşhan Palas adıyla otel olarak kullanılmaya başlanan Taşhan, mimarisi ve 60 yatak kapasitesi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'nın sosyal yaşamında büyük rol oynayan kentin en modern yapısıdır (Çağlayangil, 1990). 1928 yılında Atatürk'ün isteği ile bir Rus göçmeni olan ve "baba" olarak adlandırılan Karpiç'e Taşhan'ın avlusunda bir lokanta açtırılmış ve Ankara ilk kez örtüleri, peçeteleri ve çatal-bıçağı her serviste değişen bir lokantaya sahip olmuştur (Baydar, 1992). Karpiç açıldıktan bir süre sonra Millet Bahçesi'nin bir kısmına yapılan Şehir Çarşısı'na taşınmış, 1953 yılına dek burada hizmet vermiştir (Yalım, 2002).

1928 yılında İstasyon Caddesi üzerinde Cumhuriyet yöneticileriyle yabancı ülke temsilcilerinin bir araya

2 Kent için önemli bir simge olan gazino, 1970 sonrasında nikah salonuna dönüştürülmüştür (Demir, 2006).

3 Ankara'da ilk sinema gösterimi kente elektriğin gelişinden kısa bir süre sonra postane yanındaki taş binanın (Ticaret Lisesi) bodrum katında gerçekleştirilmiştir (Bayramoğlu, 1990).

gelebileceği bir yer olarak açılan Ankara Palas (Şekil 8) ise kente gelen önemli misafirler kadar yönetici, bürokrat ve aydınlar için de vazgeçilmez bir sosyal mekândır (Ergut, 2005). Ankara Palas 1930'larda yeni aktivitelerle hizmet alanını genişletmiş, periyodik konserler düzenlemeye, pavyonunda her gece yabancı sanatçıların yer aldığı programlar sergilemeye, birçok batı şehrinde kendisine şöhret yapmış bir orkestrayı (Şekil 9) angaje ederek, her Salı akşamı özel eğlenceler düzenlemeye başlamıştır (Tanrıkulu, 1985). Cumhuriyet ideolojisini yaygınlaştırmak adına, toplumu dönüştürecek sosyal pratikler olarak oldukça önemsenen bu etkinliklerin tümünde Yeni Ankaralılar, yabancı diplomatlar, nadiren de olsa Eski Ankaralı zengin tüccarlar yer almaktadır (Baykaler, 2011). Cumhuriyet balolarının vazgeçilmez mekânı olarak Ankara Palas, gerek müdavimleri açısından, gerek hizmet üstünlüğü ve mimari yapısı dolayısıyla dönemin en önemli yapısıdır. Yatak sayısı 120 olan otelde her zaman sıcak su vardır ve otelin restaurantında Avrupa mutfağının bütün yemeklerini bulmak mümkündür⁴ (Tanrıkulu, 1985).

Aynı yıllarda açılan Smyrna, Lezzet, Gümüşkepçe gibi lokantalar ise sundukları eşsiz Türk yemekleri ile ortalama ekonomik güce sahip bir Ankaralının yemek yiyebileceği buluşma mekânlarıdır. Bu lokantaların yanı sıra yine Ulus'ta özellikle üst düzey Ankaralılar tarafından tercih edilen Zevk, Jale, Yenigün, Çiçek gibi lokantaların varlığı da bilinmektedir. İçkisiz Cumhuriyet Yıldız Lokantası, Bakanlar Kurulu üyelerinin politik konuşmalar eşliğinde

yemek yedikleri bir mekân olarak ünlenmiştir. Cihan Sokak'ta bulunan iki lokanta ise süreklilikleri ve yemek kültürünü Kızılay'a da aktarmaları nedeniyle özellikle önem taşımaktadır. Bu lokantalardan Tavukçu Lokantası 1954 yılında Sakarya Caddesi'ne, Karadeniz Lokantası da aynı yıl İzmir Caddesi'ne taşınmıştır (Poyraz, 2011).

Ankara'nın sosyal yaşamına büyük katkı yapan bu lokantalara Ankaralı sanatçı ve edebiyatçıların sıklıkla gittiği Posta Caddesi'ndeki meyhaneleri de eklemek gerekmektedir (Tanrıkulu, 1985). Bu meyhanelerden en ünlüleri Cahit Sıtkı'nın müdavimi olduğu Şükran Lokantası ve Acem'in Meyhanesi'dir (Özdenoğlu, 1990). Aynı caddede yer alan ve çeşitli kaynaklarda 1944-1962 yılları arasında hizmet verdiği tahmin edilen Kürt Mehmet'in Meyhanesi ise Orhan Veli ve Ceyhan Atuf Kansı gibi şairler tarafından sıklıkla tercih edilen bir mekândır (İşçen, 2012). Yine Posta Caddesi'nde bulunan İmren Meyhanesi ve Palabıyık Meyhanesi sanatçıların uğrak yerleridir. Palabıyık Meyhanesi sokakta sağlı, sollu konumlanmış olup, birinde rakı, diğerinde şarap içilmektedir. Cihan sokağın köşesinde ise bir kadın tarafından işletilen Mavi Köşk Birahanesi bulunmaktadır (Poyraz, 2011).

Bu meyhanelerin yanı sıra açılan barlar da Ankara'da sosyal yaşamın ayrılmaz parçası olmuşlardır. Ankara'nın kültürel rengi olan Sefarat Yahudileri tarafından 1926 yılında açılan Elhamra Bar'ın yanı sıra, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın sıklıkla gittiği Tabarin Bar da edebiyatçıların uğrak yeridir (www.angorasanat.com). Genellikle Çankırı

Şekil 8. Ankara Palas'ta Cumhuriyet Bayramı töreni, 1936.
Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No:0092.

Şekil 9. Ankara Palas orkestrası.
Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No:2596.

4 Taşhan Palas ve Ankara Palas'ın yanı sıra Belvü Palas ve Lozan Palas 30 ve 60 yatak kapasiteleri ve Avrupa mutfakları ile Ankara'nın önde gelenlerine ve yabancılara hizmet veren otellerinden diğer ikisidir (Tanrıkulu, 1985).

Şekil 10. Gar Gazinosu, 1940.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1144.

Caddesi'nde yoğunlaşmış olan ve Ankaralı eşrafın ve sadece erkeklerin gittikleri barlarda 1930'lara kadar kanto dinlenmiş, sonrasında yabancı sanatçıların dans ettikleri, şov yaptıkları batı tarzı eğlenceler yaygınlaşmıştır (Tanrıkulu, 1985).

Ankara'nın sosyal yaşamında gazinolar da önemlidir. Safiye Ayla, Münir Nurettin Selçuk gibi sanatçıların konserlerini izlemenin mümkün olduğu (Poyraz, 2011) ve 1960'lı yıllara dek eğlence için halk kesimi tarafından da tercih edilen Gar Gazinosu (Şekil 10), özellikle bahçesinin güzelliği, çiçeklerin arasındaki masaları, müdavimlerinin kibarlığı ile ünlüdür (Baykaler, 2011). Yemekleri Avrupa'da bile eşine zor rastlanabilecek vasıfta olan gazinonun müdürü her gün bir köşedeki masasında ailesiyle birlikte oturmakta ve servisi kontrol etmektedir. Almancanın, Fransızcanın sıkça konuşulduğu, Ankara'nın aydınlarının müdavimi olduğu gazinoya dünyanın her yanından varyete artistlerinin geldiği bilinmektedir (Günver, 1990).

Açılan yeni pastaneler de Ankara'da yoğun olarak kullanılan mekânlardandır. Zincirli Camii yönüne doğru çıkarken sağda Hafız Bey tarafından yaptırılan İstanbul Pastanesi yaptırıldıktan kısa süre sonra aydınların ve milletvekillerinin buluşma yeri olmuştur (Nalbantoğlu, 1984). Ancak Ankara'ya dışarıdan gelenlerin de tercih ettiği bu mekânda kalabalığın çoğunluğunu genç Cumhuriyetin yeni tutumuna aykırı davranışları saptamakla görevli sivil polislerin oluşturduğu görülmektedir (Çağlayangil, 1990).

Ulus'un modern ve yeni yaşamın merkezi olma özelliğine karşın henüz bu anlamda bir merkez özelliği göstermeyen Kızılay'da ise yeni yaşam tarzının temsil edildiği en önemli mekân bir park olarak düzenlenmiş olan Havuzbaşı'dır

Şekil 11. Havuzbaşı, 1926.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1110.

(Şekil 11). 1920'li yılların başında meydanda ortasında Barok bir heykel grubunun taşıdığı çanaktan sular dökülen bir havuz vardır. Meydana adını veren bu havuzun yer aldığı alanda gezilmekte, oturulmakta ve konserler izlenmektedir (Baydar, 1992). Ulus Meydanı'nın resmi kimliğinin aksine sivil kullanımlar için düzenlenmiş olan Havuzbaşı'nın Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle Yeni Ankaralılar tarafından yoğun olarak kullanıldığı bilinmekte, Atatürk Bulvarı'nda yürüyüş yapan kentlilerin Havuzbaşı'nda dinlenmelerinin haber ve fotoğrafları dönemin günlük gazetelerinde sıkça yer almaktadır (Çağlar, Uludağ ve Aksu, 2006). Kızılay Genel Müdürlüğü'nün yapılmasının ardından küçülerek Kızılay Parkı adını alan bu alanda yapılan "Mızıka Köşkü"nde Riyaseti -Cumhur Bandosu'nun 1929 yılından başlayarak verdiği akşam konserleri (Yavuztürk, 2009) Ankaralılar tarafından yoğun ilgiyle karşılanmaktadır. Kızılay Parkı'nın yanı sıra geniş kaldırımları, ağaçları ve kafeleriyle Atatürk Bulvarı'nda özellikle Yenişehir'de yerleşik çoğunluğu bürokrat Yeni Ankaralılar için en gözde kamusal mekânlardandır (Çağlar, vd., 2006). Yenişehir sakinlerinin en belirgin etkinliği iş çıkış saatlerinde Bulvar boyunca yürüyüş yapmak, kafelerde veya Kızılay Parkı'nda dinlenmektir (Batuman, 2002).

Yayalara ve bisikletlilere ayrılmış gezinti yolu ile Bulvar'a eklenen Güvenpark ise Bulvar'ın kamusal mekân özelliğini güçlendiren önemli bir açık alandır (Bilsel, Atak, Gökçe, Sezgin, Şan ve Şişman, 1997). Kızılay'da yaya akslarının kesişim noktasında Güven Anıtı ile birlikte simgesel bir vurguyla tasarlanan parkın yapımına Bakanlıklar ile birlikte 1930'lu yıllarda başlanmıştır (Vardar, 1989). Güvenpark bir yandan kent içinde konut

Şekil 12. Atatürk Bulvarı ve Güvenpark, 1935.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No 2720.

dokusu ile devlet yapıları arasında bir geçiş sağlamak, bir yandan da Kızılay Parkı ile birlikte özelleşmiş bir yeşil alan oluşturabilmek (Şekil 12) düşüncesi ile kurgulanmıştır (Saner, 2007).

Kızılay Ankara'nın modern ve yeni yaşamında kültürel etkinlikleri ve mekânları ile süreç içinde öne çıkmaya başlamıştır. 1939 yılında Soysal Apartmanı'nda açılan Ulus Sineması, kentin Yenişehir'de açılan ilk sinemasıdır. Işık sistemi, sıcak ve soğuk hava tesiatı gibi birçok yeniliği barındıran sinemada dönemin en beğenilen yabancı filmlerini izlemek mümkündür. Ulus Sineması'nın açılışı Ankara'da kültürel etkinliklerin Ulus'tan Kızılay'a kayması sürecini de başlatmıştır. 1943 yılında açılan Ankara Sineması'nın ise 1960'lı yıllara dek indirimli biletleri nedeniyle özellikle üniversite öğrencileri tarafından tercih edildiği bilinmektedir. 1949 yılında açılan Büyük Sinema ise Ankara'nın en önemli protokol mekânlarından birisi olmuştur (Şekil 13). Ünlü film yıldızlarının galalara katıldığı, yerleri kırmızı halı ile kaplı, özel localara sahip 1600 kişilik bu sinemada ayrıca konserler ve toplantılar da yapılmakta, sinemanın üst katında bir madam tarafından işletilen bir de pastane yer almaktadır (Yavuztürk, 2009). Büyük Sinema 1950'li ve 1960'lı yıllarda sahne üstündeki "Halay Çekenler" panosu ve fuayesinin asma kat konsollarını çepeçevre dolaşan yağlı boya resim dizisi ile Ankara seyircisini, Turgut Zaim'in stilize, büyüdü dünyasında bir miktar da olsa yaşatmayı başarmıştır (Katoğlu, 1991).

Şekil 13. Büyük Sinema, 1950.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1807.

Ankara'nın yüksek sosyetesini için vazgeçilmez iki gece kulübünden birisi de yine Kızılay'da yer almaktadır⁵ (Özdenoğlu, 1990). Şimdiki Soysal'ın olduğu yerde bulunan binanın bodrum katındaki Süreyya Gazinosu; nezih, popüler ve güzel tefriş edilmiş bir mekândır (Sümer, 2011). 1942 yılında açılan ve 1963 yılına dek hizmet veren mekâna ancak özel kıyafetlerle girilebilmektedir (Baykaler, 2011).

Kızılay'da Bulvar'da geçen hareketli yaşamı desteklemek üzere çok sayıda pastane de bulunmaktadır. İzmir Caddesi'ne - eski adıyla Uçar Sokak- girerken solda Kutlu ve sağda Özen Pastaneleri bunlardan en önemlileridir. Özen'in salt pastane işlevinde olmasına karşın, Kutlu daha iddialıdır. Oldukça şık döşenmiş bu mekânda akşamları 16.30-18.30 saatleri arasında viyolonsel ve piyano eşliğinde oda müziği yapılmakta, hafif batı müziği çalınmaktadır. Daha çok çiftlerin geldiği, müzik dinlenen bir mekân olan (Günver, 1990) Kutlu'da ayrıca ayda bir şiir ve edebiyat matinelere düzenlenmekte, Ahmet Muhip, Cahit Sıtkı, Nurullah Ataç ve Ahmet Kutsi Tecer'in katıldığı edebiyat tartışmaları yapılmaktadır (Sümer, 2011).

Ankara'da Ulus ve Kızılay merkezli modern ve yeni yaşam aktiviteleri Cumhuriyet sonrası özelleşmiş bir yerleşim olan Cebeci'de ve Maltepe'de de sürmüştür. Cebeci'de Şakir Ağa'nın içkisiz aile çay bahçesi, Cebeci Stadyumu'nun yerinde bulunan açık hava sinemaları ve Fransız revülerinin geldiği açık hava bahçeleri ve özellikle Mülkiye öğrencilerinin müdavimi olduğu

⁵ Diğeri Ulus'ta Ankara Palas Pavyonu'dur.

Mantar Ahmet Meyhanesi kentin sosyal yaşamında etkili olmuş mekânlardır. Maltepe'de ise İmren Meyhanesi'nin sahibi tarafından açılan Bomonti (Sümer, 2011) ve daha sonra açılan Kulüp 47'nin Ankaralılar tarafından yoğun kullanılan mekânlara oldukları bilinmektedir.

Radyonun yaygınlaşması da Ankaralıların sosyal yaşamını renklendirmiş, 1930'lardan sonra radyo en etkin ev içi eğlencesi haline gelmiştir (Şekil 14). Günde sadece birkaç saat yayını olan radyo programı klasik müzik, ajans ve fasillardan oluşmaktadır (Tanrikulu, 1985). Ankara Radyosu 1927 yılında Ankara Postanesi'nin bodrum katında gürültülü bir stüdyoda yayına başladıktan ve birkaç yer değiştirdikten sonra 29 Ekim 1938 tarihinde yeni yapısında yayınlara devam etmiştir (Baydar, 1992).

Ankara'nın sosyal yaşamını etkileyen kültürel etkinliklerden birisi de tiyatrodur. 1924 yılında Türk Tiyatrosunu Himaye Cemiyeti'nin desteklediği Sadi Fikret'in topluluğu (Milli Sahne), repertuarını telif eserler ve uyarlamalarla zenginleştirmiş, bu oyunları Türkocağı'nın ilk binasındaki sahnede sergilemiştir. 1926 yılında ise Darülbeydi sanatçıları Ankara'ya gelip, Muhittin Baha Bey'in yeni yaptırdığı Kulüp Sineması'nda temsiller vermişlerdir. Ankara Türkocağı binasının 21 Mart 1927 tarihinde yapımına başlanması Ankara'da tiyatroyun gelişimini hızlandırmıştır. O tarihlerde Ankara'ya gelen gezici topluluklar ya Ulus'taki Yeni Sinema'da ya da Bentderesi'ndeki Cumhuriyet Tiyatrosu'nda (Cumhuriyet Bahçesi) temsiller vermektedirler. 1930 yılında açılan Türkocağı bu açıdan çok önemlidir (Şekil 15 ve Şekil 16). Ankara'nın ilk tiyatro binası olarak en son olanaklarla donatılmış şık bir mekân olan Türkocağı; açılışını tüm eleştirilere karşın yabancı bir grupla gerçekleştirmiş,⁶ ardından Darülbeydi'nin temsillerine ev sahipliği yapmıştır (Yavuztürk, 2009). 1949 yılı konunun yasal platformlarda ele alındığı bir yıldır. Devlet Tiyatrosu, Opera ve Balesi Kuruluş Kanunu 10 Haziran 1949 tarihinde yürürlüğe girmiş ve aynı yıl Ankara Sergievi, Büyük Tiyatro'ya dönüştürülmüştür. Genel Müdürlüğü'ne Muhsin Ertuğrul'un atandığı Ankara Devlet Tiyatrosu bu binada perdelerini 1 Ekim 1949'da Ahmet Kutsi Tecer'in Köroğlu Destanı adlı yapıtıyla açmıştır (Canlı, 1991). Ankara Sergievi 1946-1948 yılları arasında opera binası olarak da kullanılmış, açılış 1948 yılında Cemal

Şekil 14. Ankara Radyosu'nda çalışma.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0631.

Şekil 15. Türkocağı, 1953.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0593.

Şekil 16. Türkocağı'nda temsil, 1937.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1848.

6 Açılış için kadrosunda zamanın en ünlü sinema ve tiyatro oyuncularının yer aldığı dünyaca tanınan bir topluluk olan *Comedié Française* davet edilmiş, sanatçıların, özellikle Marie Bell'in başkente yapacakları ziyaret basında oldukça geniş yer bulmuştur. Marie Bell, aynı toplulukla 10 yıl sonra 1940 yılında temsiller vermek üzere yeniden Ankara'ya gelmiş, geliş kentte yine büyük bir heyecan uyandırmıştır (Yavuztürk, 2009).

Reşit Rey'in Birinci Senfonisi ile gerçekleştirilmiş, solist olarak Liko Amar'ın yer aldığı programda üç eser ilk kez sahnelenmiştir. Opera binasında tümüyle sergilenen ilk eser ise Bizet'in Carmen'idir (Yavuztürk, 2009).

Atatürk'ün daha 1921 yılında açılmasından söz ettiği Devlet Konservatuarı o zamanki adıyla Musiki Muallim Mektebi ise Ankara'nın modern ve yeni yaşamında önemli bir kurum olarak 1924 yılında ilkin Cebeci'de birkaç eski Ankara evinde eğitime başlamıştır. Bu evlerin elektriği ve suyu yoktur. Böylesine ilkel koşullarda eğitim yapan okul sonraları Cumhuriyetin müzik ve drama sanatlarındaki gözbebeği Devlet Konservatuarı'na dönüşmüştür. Maarif Vekili Abidin Özmen'in Ankara'da topladığı "musiki devrimini" yapmakla görevli Musiki Kongresi sonrasında bir yabancı uzman, besteci Paul Hindemith, konservatuar kurulması için Türkiye'ye davet edilmiştir. Hindemith'in *Türk Musiki Hayatını Kurmak İçin Teklifler* başlığıyla sunduğu raporun ardından (Güldemir, 1990) 20 Mayıs 1940 tarihinde Devlet Konservatuarı Kanunu çıkarılarak Müzik ve Temsil Akademisi, Devlet Konservatuarı adını almış, temsil ve müzik bölümleri olarak ikiye; temsil bölümü de tiyatro, opera ve bale olarak üçe ayrılmıştır.

Konservatuar öğrencileri eğitimleri gereği her yıl hazırladıkları değişik oyunlardan ilkinin 11 Ocak 1940 tarihinde Cebeci'deki konservatuar sahnesinde sergilemişlerdir. 1941 yılında Devlet Konservatuarı gösterimleri Tatbikat Sahnesi adıyla profesyonel bir tiyatro kimliği kazanmış, Tatbikat Sahnesi temsilcilerini düzenli olarak sürdürmesine karşın en büyük eksiği olan iyi bir salona sahip olamamış, oyunlarını Türkocağı sahnesinde sergilemek zorunda kalmıştır. Yeni bir tiyatro salonuna olan gereksinim ancak 1947 yılında karşılanabilmiştir. O zamana dek Tatbikat Sahnesi'nin deposu olarak kullanılan ve Evkaf için Mimar Kemalettin tarafından yapılan tiyatro salonu onararak 27 Aralık'ta Küçük Tiyatro adıyla kullanıma açılmıştır. Türk Operası'nın kurulması yönünde ilk adım ise 1934 yılında Atatürk'ün talimatıyla Bay Önder, Taş Bebek ve Münir Hayri Egeli'nin yazdığı Özsoy oyunlarının operalaştırılması ile atılmıştır. 1947 yılında Konservatuarın o güne dek kurulmamış olan bale bölümünün kurulabilmesi için ise Dame Viuette de Valais Türkiye'ye davet edilmiş, Valais 1948 yılında Yeşilköy'de ilk bale okulunu faaliyete geçirerek Türk Balesi'nin temellerini atmıştır. 1950 yılında bu bale okulu Ankara'ya taşınarak konservatuar temsil bölümünün bir dalı haline gelmiştir (Canlı, 1991).

Cumhuriyet sonrası ekonomik ve toplumsal koşullarının yarattığı ihtiyaçlara karşılık ulusal bilinci pekiştirmek, aynı ideale bağlı halk kitleleri oluşturmak, milli ruhu güçlendirmek, köylü ve aydın zümreler arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla Türk Ocakları'nın devamı olarak ve faaliyetlerini Türkocağı binasında sürdürmek üzere 1932 yılında Halkevleri kurulmuştur. Dokuz ayrı kolda çalışmaları olan Ankara Halkevi düzenlediği konser, tiyatro, çeşitli ders ve kurslarla Yeni ve Eski Ankaralıların bir ölçüde kaynaştığı bir mekân haline gelmiştir (Tanrıku, 1938). Halkevinde ayrıca her Cumartesi edebiyat ve şiir toplantıları yapılmakta, şiirler dönemin en güçlü şairlerinin ve edebiyat adamlarının önünde okunarak değerlendirilmekte, sonunda beğenilenler bilim ve sanat dergisi Ülkü'de yayınlanmaktadır (Özdenoğlu, 1990). İlk Türk operası olarak Cumhuriyet tarihinde büyük önem taşıyan, Atatürk'ün istemiyle Ahmet Adnan Saygun tarafından İran Şahı şerefine bestelenen Özsoy Operası da ilk olarak 19 Haziran 1934 tarihinde Halkevi'nde sahnelenmiştir (Yavuztürk, 2009). Halkevinde ayrıca Tosca'nın II. perdesi, onu takiben Madame Butterfly'nin yine II. perdesi sahneye konulmuş, aynı sahnede Beethoven'in Fidelio'su seyredilmiştir (Günver, 1990).

Ankara'da Cumhuriyet sonrası kent dışı sosyal yaşam aktiviteleri arasında mesireler özellikle Eski Ankaralıların açısından büyük önem taşımaktadır. Eski Ankaralıların yaz aylarında gittikleri mesirelerden en bilinenleri Bentderesi (Şekil 17) ve buradaki Cumhuriyet Bahçesi'dir. Öte yandan Eski Ankaralıların özellikle yaz aylarında göçüp, kışın döndükleri bağ evleri de sosyal yaşam açısından önemlidir (Tanrıku, 1985). Etlik, Keçiören hatta Kavaklıdere, Çankaya, Büyükesat ve Dikmen gibi semtlerde herkesin

Şekil 17. Bentderesi, 1926.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1275.

Şekil 18. Anafartalar Caddesi, 1937.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0943.

Şekil 19. Atatürk Bulvarı, 1954.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0610.

Şekil 20. Marmara Havuzu, 1930.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1134.

Şekil 21. Marmara Havuzu'nda Gezinti, 1934.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0915.

komşu olabildiği; kuzey rüzgârına tahammül edilebildiği takdirde Dikmen'in, yumuşak bir hava istenildiği takdirde Etlik ve Keçiören'in seçildiği yeni bir hayatın sürdüğü görülmektedir (Saygun, 1991). Eski Ankaralıların yanı sıra bağ evleri Cumhuriyet sonrası Ankara'ya gelen üst düzey memurlar tarafından da tercih edilmekte, birçok milletvekilinin, yüksek bürokratin yaşadığı bağ evlerinde hafta sonları ve yaz ayları konuklarla geçirilmekte, ulaşım sınırlı sayıdaki otomobiller ile sağlanmaktadır (Bilgin, 1985). "Asriliğin" izlenebileceği yerler olan bu evlerde, karşılıklı düzenlenen çay partileri dışında balolar ve resmi davetler de verilmektedir (Nalbantoğlu, 1984).

1924 yılında anma günlerinin tatil ilan edilip, saat 16.00'da çalışmaya son verilmesi ile memurlar hafta içinde de gezme olanağı elde etmişlerdir. Bu şekilde kent içindeki bahçeler, Anafartalar Caddesi ve Atatürk Bulvarı gibi yol-

lar (Şekil 18 ve Şekil 19) hafta içinde daha yoğun kullanılmaya başlanmış, 1925 yılında Atatürk Orman Çiftliği'nin (A.O.Ç.) kurulmasıyla da Ankaralıların tatil günlerinde gezme ve park ihtiyaçlarını karşılayacakları bir açık alana kavuşmuşlardır. 1932 yılında Ankara'nın kentsel yaşamındaki eksikliği gidermek üzere Marmara Denizi'nin küçük ölçekli kopyası olan Marmara Havuzu yapılmış, havuz, çevresindeki park ve restoranı ile kısa süre içinde önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. 1933 yılında ise daha büyük bir yüzme havuzu ve halk plajı açılmıştır (Şekil 20 ve Şekil 21). Bölgesel yüzme yarışları da düzenlenen havuz, bu kez Karadeniz'in küçük bir kopyası olarak inşa edilmiştir. Karadeniz Havuzu'nun açılması Ankara'ya ayrı bir hava getirmiş, Ankaralıların deniz özlemlerini burada gidermeye başlamışlardır (Şekil 22 ve Şekil 23). Halkın rekreasyon ihtiyacını karşılamasının yanı sıra çiftliğin mütevazı fabrikalarında modern tekniklerle işlenen ürünler; bira ve

Şekil 22. Karadeniz Havuzu, 1940.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1533.

Şekil 23. Karadeniz Havuzu'nda güneşlenme, 1939.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0168.

Şekil 24. Atlı Spor Kulübü

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0920.

Şekil 25. 19 Mayıs Stadyumu'nda tören, 1940.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1156.

üç çeşit şarap kent merkezinde açılan satış mağazalarında uygun fiyatlarla satışa sunulmaya başlanmıştır. A.O.Ç'nin Ankaralılar için taşıdığı simgesel anlam 1930 yılında inşa edilen Marmara Köşkü ile daha da pekişmiş, köşk kısa süre içinde Atatürk'ün yemekli toplantılar düzenlediği politik bir mekân haline gelmiştir (Akyürek, 2000). Araba ile, kaptıkaçtı denilen ilkel minibüslerle ve daha çok trenle gidilen çiftliğe bir de hayvanat bahçesi eklenince çiftliğin önemi daha da artmıştır (Tanrıku, 1985).

Ankaralı bazı küçük grupların üye oldukları spor kulüpleri de kentin sosyal yaşamında büyük önem taşımaktadır. Ankara'nın en tanınmış aileleri ile birçok yüksek bürokrat ve çocuklarının üye olduğu Atlı Spor Kulübü (Şekil 24), Avcılar Kulübü, Tenis Kulübü gibi kulüpler yılın belli günlerinde bütün Ankara halkını heyecanlandıran turnuvalar düzenlemekte, özellikle Atlı Spor Kulübü'nün

Şekil 26. Ankara Hipodromu'nda Cumhuriyet Bayramı töreni, 1933.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0077.

düzenlediği yarışlara kadınlar, genç kızlar, delikanlılar ilgi göstermektedir (Tanrıkulu, 1985). Atatürk Bulvarı'ndaki modern İş Bankası binasının yerindeki Galatasaray Kulübü ise Ankara'nın sosyal yaşamında akşamları toplanılıp, briç oynanılan lokali ve Bulvar tarafında yer alan geniş terası ile ünlüdür (Günver, 1990).

Ev sahipliği yaptığı spor etkinliklerinin yanı sıra bir buluşma mekânı olarak da önem taşıyan 19 Mayıs Stadyumu'nun 1936 yılında açılması (Şekil 25) Ankara'da sosyal yaşama yeni bir hava, yeni bir heyecan getirmiştir. 1937 yılında açılan Ankara Hipodromu (Şekil 26) ise hafta sonları uğranılan, müdavimlerinin şıklık yarışı içinde oldukları, kravatsız tek bir kişinin görülmediği bir milli park havasındadır (Günver, 1990).

Sonuç

Ankara, Cumhuriyetin modern yaşama ve modern mekânlara ilişkin tüm beklentilerinin gerçekleşeceği ve tüm yurda yayılacağı bir model kent olarak kurgulanmıştır. Cumhuriyet modern ve yeni bir yaşamı ve bu yaşama karşılık gelecek mekânları Ankara'da hayata geçirmiş, bu yaşamsal ve mekânsal yeni düzen Ankara aracılığı ile tüm yurda yayılmaya çalışılmıştır. Toplumsal iç dinamikler ile gelişmediği, yukarıdan aşağıya empoze edildiği gerekçesiyle çokça eleştirilen bu durum süreç içinde evrilmiş ve kabul edilmiş, ancak günümüzde yerini, farklı yaklaşımların egemen olduğu bir dayatmaya bırakmıştır. Cumhuriyetin izlerinin yaşamsal ve mekânsal açıdan hızla yok edilmeye çalışıldığı günümüzde bu yazı; Ankara'ya ilişkin "nostaljik" bir hatırlatmanın ötesinde, kentte yaşanan bu yok etmeye ilişkin bir eleştiriyi de barındırmaktadır. Aktarılanlar Ankara'da hızla yitirmekte olduğumuz modern yaşama ve modern mekânlara ait izleri korumaya çalışmanın, dahası Ankara'da Cumhuriyet sonrası yaşanan olağanüstü değişimi minnetle anmanın bir başka yoludur.

Kaynakça

[19 Mayıs Stadyumu'nda tören fotoğrafı]. (1940). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1156). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

Akyürek, G. (2000). Atatürk Orman Çiftliği: Kent ve kır için bir uzlaşma modeli. *Mimarlık*, 291, 19-22.

[Anafartalar Caddesi fotoğrafı]. (1937). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0943). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

[Ankara Hipodromu'nda Cumhuriyet Bayramı tören fotoğrafı]. (1933). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0077). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

[Ankara Palas orkestrası fotoğrafı]. (t.y.). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 2596). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

[Ankara Palas'ta Cumhuriyet Bayramı tören fotoğrafı]. (1936). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0092). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

[Ankara Radyosu fotoğrafı]. (t.y.). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0631). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

[Atatürk Bulvarı fotoğrafı]. (1954). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0610). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

[Atatürk Bulvarı ve Güvenpark fotoğrafı]. (1935). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 2720). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

[Atlı Spor Kulübü fotoğrafı]. (t.y.). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0920). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

Batuman, B. (2002). Mekân, Kimlik ve sosyal çatışma: Cumhuriyet'in kamusal mekânı olarak Kızılay Meydanı. G. A. Sargın (Der.). *Ankara'nın kamusal yüzleri* içinde (ss. 40-76). Ankara: İletişim.

Baydar, L. (1992). Ankara- Atatürk Bulvarı. *Ankara Dergisi*, 1(4), 45-56.

Baykaler, İ. (2011). Unutamazdınız o güzellikleri ve geceleri. G.Tunç (Der.). *Bir aşk bir hayat bir şehir, Ankara'nın mekânları, zamanları, insanları* içinde (ss. 73-82). Ankara: Dip Not.

Bayramoğlu, F. (1990). Bir eski Ankara vardı. Başkent söyleşileri içinde (ss. 195-204). Ankara: Kent-Koop.

[Bentderesi fotoğrafı]. (1926). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1275).

Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.

Bilgin, H. (1985). Ankara'da günlük yaşam, 1928-38. *Mimarlık*, 2-3, 17-21.

- Bilsel, G., Atak, E., Gökçe, B., Sezgin, D., Şan, H. ve Şişman, O. (1997), Ankara'nın öncü-örnek rolü. *Ankara Sempozyumu* içinde (ss. 3-16). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- [Büyük Sinema fotoğrafı]. (1950). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1807). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- Canlı, G. (1991). Başkent Ankara ve tiyatro, 1923-1950. *Ankara Dergisi*, 1(2), 67-86.
- Çağlar, N., Uludağ, Z. ve Aksu, A. (2006). Hürriyet meydanı: Bir kentsel mekânın yenilik ve dönüşüm öyküsü. *G.Ü. Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21,(1), 177-182.
- Çağlayangil, İ. S. (1990). Geçmiş yıllarda Ankara. *Başkent söyleşileri* içinde (ss. 101-112). Ankara: Kent-Koop.
- Demir, E. (2006). Toplumsal değişim süreci içinde Gençlik Parkı: Sosyolojik bir değerlendirme. *Planlama*, 4, 69-77.
- Dilek, F., Açıksoz, S. (1997). Ankara kentsel değişim sürecinde yeşil alan olgusunun bugünkü durumu. *Ankara Sempozyumu* içinde (ss. 127-137). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Ergir, Y. (2004). *Ankara: 1920'ler ve ötesinden beriye*. 13.06.2016 tarihinde <http://www.ergir.com/Ankara.htm> adresinden erişildi.
- Ergut, E., A. (2005). Ankara Bankalar Caddesi ve ötesi. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten*, 31, 28-29.
- [Gar Gazinosu fotoğrafı]. (1940). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1144). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- [Gençlik Parkı ve Havuzu fotoğrafı]. (1966). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1694). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- Güldemir, U. (1990). Son yüzyıl Ankarasında ilginç olaylar. *Başkent söyleşileri* içinde (ss. 47-61). Ankara: Kent-Koop.
- Gültekin, N. ve Onsekiz, D. (2005). Ankara kentinde eğlence mekânlarının oluşumu ve yer seçimi. *G.Ü. Mühendislik Mimarlık Dergisi*, 20(1), 137-144.
- Günver, S. (1990). 2. Dünya Savaşı yıllarında Ankara'da diploması. *Başkent söyleşileri* içinde (ss. 63-81). Ankara: Kent-Koop.
- [Havuzbaşı fotoğrafı]. (1926). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1110).
- Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- İşçen, Y. (2012). *Eski Ankara meyhanelerinde devr-i alem Kürdün Meyhanesi, Üç Nal ve Cumhuriyet Yıldız Lokantaları*. 13.06.2016 tarihinde <http://yavuziscen.blogspot.com.tr/p/ankara-kent-yazlar-2.html> adresinden erişildi.
- [Karadeniz Havuzu fotoğrafı]. (1939). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0168). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- [Karadeniz Havuzu fotoğrafı]. (1940). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1533). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- Katoğlu, M. (1991). Ankara ve Turgut Zaim. *Ankara Dergisi*, 1(3), 53-107.
- [Marmara Havuzu fotoğrafı]. (1930). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1134). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- [Marmara Havuzu fotoğrafı]. (1934). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0915). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- [Meclis Bahçesi fotoğrafı]. (1928). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1005). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- [Meclis Bahçesi fotoğrafı]. (1928). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1843). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- Memlük, Y. (2009). Bulvarın yeşil parçaları. *Cumhuriyet Devrimi'nin yolu Atatürk Bulvarı* içinde (ss. 73-87). Ankara: Koleksiyoncular Derneği.
- [Millet Bahçesi fotoğrafı]. (1932). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0819). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- Nalbantoğlu, Ü. (1984). Cumhuriyet Dönemi Ankarasında orta sınıf. E. Yavuz, Ü. N. Uğurel (Yay. Haz.). *Tarih içinde Ankara* içinde (ss. 289-302). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Osmay, S. (1998). 1923'ten bugüne kent merkezlerinin dönüşümü. Y. Sey (Der.). *75 yılda değişen kent ve mimarlık* içinde (ss. 139-142). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdenoğlu, Ş. (1990). Yaşadığım Ankara. *Başkent söyleşileri* içinde (ss. 179-193). Ankara: Kent-Koop.

- Poyraz, İ. (2011). Ben bugüne alışmadım. G. Tunç (Der.). *Bir aşk bir hayat bir şehir, Ankara'nın mekânları, zamanları, insanları* içinde (ss. 16-25). Ankara Dipnot Yayınları.
- Saner, M. (2007). Kamusal alandan seyirlik mekâna: Güvenpark ve Güvenlik Anıtı. *80. yılında Cumhuriyetin Türkiye kültürü* içinde (ss. 41-52). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Saygun, A. (1991). Yaşamımdan bir kesit ve Ankara. *Ankara Dergisi*, 1(2), 145-147.
- Sümer, A. (2011). Ankara bir umuttu yoktan var edilmiş bir şehrin mucizesindeki umut. G. Tunç (Der.). *Bir aşk bir hayat bir şehir, Ankara'nın mekânları, zamanları, insanları* içinde (ss. 29-41). Ankara: Dipnot Yayınları.
- [Şehir Bahçesi fotoğrafı]. (t.y.). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1826).
- Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- Tanrıkulu, D. (1985). Ankara'da eğlence yaşamı 1928-38. *Mimarlık*, 2-3, 22-27.
- [Taşhan fotoğrafı]. (1926). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0768). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- [Türkocağı fotoğrafı]. (1953). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 0593).
- Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- [Türkocağı'nda temsil fotoğrafı]. (1937). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1848). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- [Ulus Meydanı ve Şehir Bahçesi fotoğrafı]. (1930). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter No: 1210). Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara.
- Vardar, A. (1989). Başkent'in ilk planları. *Planlama*, 2-3-4, 38-50.
- Yalım, İ. (2002). Toplumsal belleğin Ulus Meydanı üzerinden kurgulanma çabası. G. A. Sargın (Der.). *Ankara'nın kamusal yüzleri* içinde (ss. 157-214). Ankara: İletişim.
- Yavuztürk, G. M. (2009). Atatürk Bulvarı'nda yaşam sanatla akarken. *Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu Atatürk Bulvarı* içinde (ss. 89-108). Ankara: Koleksiyoncular Derneği.